

BANÓ István

Tantervi követelményminimumok az általános iskola 4., 5. osztályában. = Idegen nyelvek tanítása, 1983. 6. sz.

BÁN Ervin

Kérdőjelek az orosz nyelv körül. = Budapesti Nevelő, 1980. 3. sz.

BÁN Ervin

Tehetség és nyelvtanítás. = Pedagógiai Szemle, 1985. 9. sz.

BUDAI László

Az idegen nyelvi nevelés céljainak kombinációi és a kombinációk permutációi. = Idegen nyelvek tanítása, 1984. 3. sz.

GÁRDAI Péterné

Tanmenet az „Első orosz könyvem” c. az általános iskola 4. osztálya számára kiadott tankönyvhöz. = Idegen nyelvek tanítása, 1984. 2. sz.

FÜLÖP Károly

Tájékoztató az általános iskolai új orosz nyelvi tanterv bevezetésének kezdetéről. = Idegen nyelvek tanítása, 1983. 6. sz.

KALAS Mária

Kézikönyv az orosz nyelv tanításához az általános iskola 5. osztályában. Tankönyvkiadó, 1983.

KELEMEN Janka—NAGY Sándor

A kreatív nyelvi tananyag. = Idegen nyelvek tanítása, 1982. 1. sz.

KÖLLŐ Márta

Egy gyerekközpontú tankönyv (Néhány gondolat az új általános iskolai 6. osztályos Orosz nyelvkönyvről). = Idegen nyelvek tanítása, 1984. 6. sz.

NYESZTOR I. M.

Шаг вперед (Об учебнике русского языка для 6 класса общей школы ВНР). = Idegen nyelvek tanítása, 1985. 3. sz.

TÓTH Gyula

Az általános iskolai orosz nyelvi tantervről. = Borsodi Művelődés, 1984. 1. sz.

APRÓ TIBOR

Csizmazia Sándor—Csizmazia Sándorné

NYELVTAN—SZÖVEG—HELYESÍRÁS

(Munkáltató tankönyv az általános iskolák 3. osztálya számára. Kézirat gyanánt)

Nem hivatalos bírálóként, hanem mint a téma iránt érdeklődő vettem tollat a kezembe, hogy kiöntsem bosszúságomat egy nyelvtankönyv kapcsán, mégpedig a nyelvi, irodalmi, kommunikációs nevelési program taneszközként használt 3. osztályos kísérleti tankönyv miatt.

Azt hiszem, szükséges előrebocsátanom: nagy híve vagyok a modern elméleteknek, módszereknek és ezek hasznosításának akár az alsó tagozatos oktatásban is, de hagyománytisztelő abból a szempontból, hogy teljes szakmai felkészültsé-

get és pontosságot várok el egy tankönyv írójától és lektorától.

Ha egy tankönyv tanítóknak és tanulóknak a kezébe kerül, már nem a kutatócsoport belügye, ezért csakis megfelelő szaklektor véleménye alapján, javított állapotban láthat napvilágot. Úgy tűnik, ezt a követelményt a kiadó ennek a könyvnek a megjelentetéskor elhanyagolta. Ezért — jó esetben — a tanításakor a tanító kijavítja, és a gyerekekkel is javíttatja a könyv hibáit. Ha ezt nem teszi, az a nagyobb baj, mert felületessége miatt maga is hozzájárul szakmai tévedések, nyelvhelyességi vétségek és helyesírási hibák széles körben való terjesztéséhez. Félő, hogy akik ebben a kísérleti tankönyvben a hibáknak csak egy részét is észreveszik, azok szemében kétségessé válik a Zsolnai-program tankönyvíróinak kompetenciája, mert mind ők, mind a lektor olyan könyvet engedtek ki a kezük közül, amely sok szempontból támadható.

Lehet a helyesírási hibák egy részét a gépiróra fogni. Valóban ő sokszor téveszthetett, de azért van a szerző és a lektor, hogy korrigálja a gépirási hibákat is. Más jellegű vétségek azonban nem írhatók a gépelő rovására.

Lehetne még azzal is védekezni, hogy ez csak „kézirat gyanánt” megjelenő tankönyv. Csak hogy, amit már több száz vagy több ezer gyerek kezébe adunk, az még *kéziratban sem lehet hibás*, különösen nem egy magyar nyelvi tankönyv. Egy könyvezet- vagy egy matematika-tankönyv hibájául is felröhantánk a nyelvhelyességi vagy helyesírási hibák tömegét, de egy anyanyelvi tankönyvvel szemben fokozott követelményként érvényes, hogy nyelve, helyesírása mintaszerű legyen.

Be kell vallanom, hogy felkért bírálóként nem egyszer olvastam volna el az említett nyelvtankönyvet, de így kivülálló érdeklődőként (egyszeri olvasás után) már ennyi hiba kigyűjtését is elegetdőnek tartottam annak jelzésére, hogy nagyobb felelősséggel kell anyanyelvet és anyanyelvről tanítani.

Először a szakmai hibákról szólok. Ezek egy része nem tudatlanságra, hanem figyelmetlenségre fogható, mint például a 22. oldal 6. feladata: »Másold le a szavak közül a főneveket! csigalépcsőn, kézfifcskendőt, szigonyok, kisautó, csigolyák, zsiráfra — Akkor dolgoztál jól, ha valamennyi szót lemásoltad, bár a „csigalépcsőn”, „kézfifcskendőt”, „csigolyák” szavak nem válaszolnak a mi? mik? ki? kik? kérdézőszavak egyike sem.« A magyarázatban meglévő tévedés, hogy tudniillik a „csigolyák” szó nem alanyesetben áll, továbbgyűrűzik a 22/7. a-ba: »Keretezd be a következő ragos főnevek ragját! csigalépcsőn, kézfifcskendőt, csigolyák«. Mindkét helyen a „csigolyák” helyett a „zsiráfra” szónak kellett volna szerepelnie. — Hiányos volta miatt pontatlan a 171/35.: »Fejzd ki a képpel ábrázolt birtokos viszonyokat! birtokos jelzős szerkezet főnév birtokos névmás«. A birtokjeles főnév egyértelműbb lett volna. — Fordítva helyesebb-

nek gondolnám a 231. oldal következő mondatát: »A gyümölcs nagyon hasonlít a villanyégőhöz.« — Nem szerencsés a feladathoz irt egyik példamondat: »A következő mondatok állítmányai alanyra ragozásúak. Alakítsd át őket tárgyas ragozásúvá, majd bővítsd a mondatokat tárggyal!... Valaki árulkodik.« (138/8. a.) Az „árulkodik” ige tárgyatlan, vonzata „valamire” vagy „valamiről” lehet, legfeljebb csak határozói értékű tárgy tehető mellé, de ilyenről az alsósók még nem tanulnak. — A 153/28. a feladatra hozott mintában „a starthelyről” szó nem a modellnek megfelelő -val, -vel raggal kifejezett eszközhatározó. — Elhibázott gyakorlat a 173/3. b, mivel az igei alakok alanyi ragozás egyes szám 3. személyűek, így képtelenség a kérdés: »Húzd alá a kijavított szövegben azokat a személyragokat, amelyek visszautalnak „a róka” alanyra!« Ha ez a feladat „beugratás” volna, utólag tisztázni kellene, hogy ebben az esetben a raghiánynak, a Ø fokú morfémának van személyre, számra utaló szerepe. — 193/3. Rossz az ábrázolás megkezdése, mert az alanyi részhez írta a tárgy névelőjét, pedig az az állítmányi részhez tartozik.

A következő tartalmi tévedéseket már nem tudom figyelmenlenséggel magyarázni. 102/17.: »A levélben a címzett nevét helyettesítő névmást nagy kezdőbetűvel kell írni.« A magyar helyesírási szabályzat 149. §-a nem így rendelkezik. — 79. old.: »... a nyílall összekötött szavak ismétlődnek, ezért a mondatpárok között nem elég szoros a kapcsolat.« Ez a magyarázat túlzottan leegyszerűsített, s így olyan téves szövegteni megállapításokhoz vezetne, hogy a szóismétlés nem biztosítja a kohéziót, holott a szemantikai összefüggést erősítő témaismétléseknek fontos eszköze a szó-, szerkezet- és mondatismétlés. — 79. old.: »Helyettesítjük az ismétlődő szót egy azonos jelentésű másik szóval.« Ebben a mondatban jelentéstani szempontból nem fogadható el az „azonos jelentésű másik szó” kifejezés, mert mint a következő gyakorlat mutatja, a tankönyvszerzők a névmással való helyettesíthetőségre gondolnak, márpedig a névmások csak az adott mondatpárban vonatkoznak a helyettesített szóval jelzett dologra (pl. kék — ilyen), de szövegkörnyezetből függetlenül a névszó és a helyette álló névmás jelentésének terjedelme és tartalma nem azonos. — A 234. oldal következő mondata szintén jelentéstani okból hibáztható: »Az egyik típusba azok a rokonértelmű szavak tartoznak, amelyek pontosan ugyanazt a dolgot jelentik.« Helyesebb lenne az „ugyanarra a valószínűságra vonatkozóknak” megfogalmazás. A különbség árnyalatnyi ugyan, de nem elhanyagolható. — A 154/28. b szerint határozatlan névelős főnév határozatlan alanyt eredményez, ez tévedés (vö. A mai magyar nyelv rendszere II., 114.). Ugyanez zavaró a 119—21. oldalakon, ugyanis a könyv nem tisztázza, hogy a határozatlan névelő ellenére határozott az alany. — Túlságosan általánosító, ezért félrevezető a 118. oldalon olvasható megállapítás: »Az ige és a személyragja

tehat utal az alanyra. De, hogy pontosan ki végzi a cselekvést, ezt már nem árulja el a személyrag.« Az első és második személyű alak sem? (vö. A mai magyar nyelv rendszere I., 482.) — A 136. oldal magyarázata a határozott és határozatlan tárgyról pontatlan, mert nem szól a tárgyi szerepű névelőtlen főnévről. — A 185/2. a, 186/3. a, 189/8. és 190/9. a feladatok szünetjelölésével nem valószínű, hogy Péchy Blanka és Deme László minden esetben egyetértett volna, mert a névelő hangsúlytalansága miatt nem előtte, hanem csak utána szabad szünetet tartani. — Ha egy szót jellel látunk el, jelezésről szoktunk beszélni és nem jelzésről (212.) — A 224/5. c szerint az „írásba foglal” szólás, de szerintem csak állandó szókapcsolat.

A legfeltűnőbb nyelvhelyességi hiba, amelyet a tankönyv szerzői elkövetnek, a névszói állítmány előtt határozatlan névelő használat (vö. Nyelvművelő kézikönyv I., 485.): 111/12. »A bölömbika egy madár.« — 132. »A tárgy mondatrészt rendszerint egy olyan főnév...« — 158/5. f »Bruckner Szigfrid ige oroszlán.« — 258. »Ez egy lassú jármű.« — Szükségét érezném a következő mondatban az igekötő kitételének: »Hányadik szabályt kellett keresned a Szabályzatban?« (59/16. b.) — Nem a legmegfelelőbb igekötő szerepel a következő mondatban: »Ezt nekitámasztottam és megindultunk arra.« (177/14. a.) — Bizonyára véletlenül, de elmaradt az egyeztetés: »A „kiment”, „átment”, „bement” igék alakja csak egy-egy szócskában különböznek egymástól. (123/1. c.) — Felesleges a névelő kitétele: »Készülj fel egy olyan — a társaidnak szóló — szöveg elmondására...« (144/7. b.)

Néhány esetben a pontatlan megfogalmazás homályossá teszi a közlést: 169/31. c »A birtokviszony helyzettől függően különböző módon fejezhető ki.« Miféle helyzettől függően? — 174/5. c. »Ha szükséges, új névmást is alkalmazhatsz.« Vagyis arról van szó, hogy ha kell, egy új szót: névmást is használhat a tanuló. — 123. oldal: »... ezek a szócskák (ki, át, be) megváltoztatták, módosították az ige jelentését is.« Mit még? — 203/11. »A másik tagmondatra nem mindig határozószó utal, néha névmás.« Szükségét éreztem volna ebben a kijelentésben a „hanem” körtőszó kitételének a mondategység határán. — 216. »Vannak olyan szavaink is, amelyeket első sorban csak az ország meghatározott tájain használnak.« Úgy vélem, hogy ebben a megállapításban vagy az „első sorban”, vagy a „csak” szó felesleges.

A legkülönbözőbb helyesírási hibák fordultak elő a tankönyvben. Vessző szükséges a tagmondatok határán: 87. »... a cselekvés a múltban történt-e vagy a jelenben történik vagy a jövőben fog bekövetkezni.« — 176/12. a, b, »... ezért lepakoltam és egy vászonabroszt tettem.« — 177/14. a »Ezt nekitámasztottam és megindultunk arra.« — 186. »... a hallgató számára mi az új információ és mi az ismert.« — 219/6. »Vannak olyan lexikonok, szótárak is ame-

lyek...» — Helytelen a vessző kitétele a mondatrészeket összekapcsoló kötőszavak előtt: 185. »... csak alanyt és állítmányt, vagy más mondatrészeket is tartalmaznak-e.« — 225/8. a »... le ragad a nyelve annak, aki nem tud, vagy nem akar beszélni.« — 228/13. b »Többre megy az ember megfontolással, vagy néha ravaszággal, mint erőszakkal.« — 212. »A nyelv alkotóelemei: a szavak, és a...« — 132. »... a mondatban betöltött szerepük szerint, szerkezet szempontból.« — Felesleges a vessző a következő esetekben: 129. »... nem a kézzelfogható (pl.: ceruza, játékaüt) eszközök összefoglaló neve.« — 190. »... részeire bontjuk szét, (alanyi rész, állítmányi rész), a részeket további részekre bontjuk...« — 234/14. a »Bizony, —, mondta... — Felesleges és hibás a kettőspont kitétele a következő helyeken: 223. és 228/12. b »Keresd meg az előző közmondásokat O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások című gyűjteményében!« — Pont helyett felkiáltójel kell a felszólító mondatok végére: 90/7. b, 111/14., 137/5. c, 143/5., 151/22. a. — A mássalhangzó időtartamának téves jelölése durva hibát eredményezett: 147/12. Mikkor... — 172/2. a mindegyik — 213. mammut. — Több esetben rossz a magánhangzó időtartamának a jelölése: 143/5. Írj — 79. nyíllal — 161/12. a nagybajúszú — 172/2. a egyértelműen — 175/10. Írj — 183. Szűkítés — bővítés Szűkítsd — 193/4. a állítmányi — 204/12. c rendkívüli — 219/7. b címűket — 254/36. a gépírással. Hibás egybeírás: 62/2. minőségjelzőszerkezetekké — 214/6. Szabadság-híd — 233/13. és 234/14. b és 15. rokonértelmű — 240/33. rokonváltozat — 264. birtokosjelző. — Téves különírás: 200/4. b, c élelmiszer boltban. — Nem egységes az írásmód: 231—2. többjelentés: 233/12. több jelentésű. — Nem ajánlott elválasztási forma használata: 10. o-lyan — 108/5. b a-melyik — 132. e-lemzést (vö. Akh. 226. §). — Sok hiba elütésből származhat: 71/3. a a gyerek haja barna. — 137/6. A hód épít. (ti. építi) — 169/32. Amikor a gyerekek bejöttek, megkérdezte? — 170. a neve birtokos névmás. — 179/1. Az előző mondatokat szerkezetük szerint csoportosítottad! — 182/8. szűvőkeretetted — 204/12. a „Tamási — 209/5. Szekszárdról — 211/7. c találtál — 225/8. a nyelvét — 233/12. négnéztük — 241/34. b zárus — 254/36. a ékezeteket — 263. magas gömbölyű. Illetve nem értem a nódölgél szót (205/12. g). Ha nyelvjárási alak, magyarázatra szorulna.

Néhány módszertani eljárással nem értek egyet. A 47/66. b feladatban előforduló „rendszo” sok tanító s még inkább a gyerekek számára ismer-

etlen fogalom, ezért nem ártott volna megmagyarázni ezt a könyvtári szakszót. — A 91/10. b használtja az írásban jelölt teljes hasonulás és az összeolvadás fogalmát, holott korábban nem értelmezte. — Igazából véve a 151. oldalon található transzformációs gyakorlatok funkciótlanok, mert a nyelvtani tudatosítást nem segítik. — Logikátlanak érzem a 165/20. és 21. feladatot, hiszen ez már eleve elvárja a birtokos jelzős szerkezet alkotását anélkül, hogy példán előzetesen megfigyeltette volna. — Nem szolgálja az egységességre való törekvést az, hogy ez a tankönyv birtokos személyrgról beszél, míg a középiskolai birtokos személyjelet tanít. — Nem egyöntetű a hivatkozás a helyesírási szabályzatra, mivel egyszer a szerzők megjelölik a pontos címét (200/3. b), máskor meg csak így utalnak rá: »Olvasd el a Szabályzat 348. szabályát...« (202/7. b.) Hasonlóan nem világos az utasítás így: »Keressd meg a Tárgymutatóban...« (167/26. b.) Célszerű az egyértelműség kedvéért a tankönyv elején megadni ezeken a rövidítéseknek a megfejtését. — Nem szerencsés az egyéni szókincs jelzése a 215/7. a szerint. — Féltreértésre adhat okot a gyerekek a következő útmutatás: »Másold le a mondatot hibátlanul!« (243/6. és 255/37.), ugyanis mindkét esetben hibás helyesírású szöveg „másolatáról” van szó.

Azért sajnálatos ennek a kéziratoss könyvnek a sok hibája, mert különben számos dicsérendő van benne. Például az, hogy modellt állít fel a mondatrészek tanításának felismeretére, tudatosítására (bővítés, szűkítés, szó szerkezet-alkotás, összetett szóvá alakítás stb.); a jelzőnek állítmánynyá, illetve az állítmánynak jelzővé transzformálásával ráébredhet mondatalkotásunk jellegzetességére, a szófajok többfunkciós voltára. Igen sok gyakorlat szokatlan logikus gondolkodásra (pl. 206—9.). Nagyon egyetérthetünk a könyv helyesírástani tanításának módszerével is: nemcsak mechanikusan másoltat, hanem szabályismeretet is tudatosít, és ezenkívül még szókincsbővítéshez, alaktani elemzéshez is köti a helyesírási tudnivalókat (242—55.).

A Zsolnai-programról már bebizonyosodott, hogy időtálló, jó módszer, egyre többen használják. De ez a tény sem engedheti meg, hogy egy tankönyvszerűen használt kiadvány (még ha kísérleti is) ilyen hibátomeggel jelenjen meg. Kell-e hangsúlyoznom, hogy az elérendő cél érdekében formájában, tartalmában csakis példaszzerű, hogy ne mondjam: hibátlan tankönyvet szabad tanítványaink kezébe adni?

Országos Pedagógiai Intézet, 1987.

SZIKSZAI LAJOSNÉ DR.